

Прегледни рад
Образовање и васпитање, XVIII (19), стр. 83–100
37.091.3::821.163.41
821.163.41.09-32 Домановић Р.
COBISS.SR-ID 114482697
DOI: 10.5937/ObrVas2319083L

Невена И. Лукинић¹⁰
Универзитет у Београду, Филолошки факултет

ИНТЕРПРЕТАТИВНЕ МОГУЋНОСТИ ПРИПОВЕТКЕ „КРАЉЕВИЋ МАРКО ПО ДРУГИ ПУТ МЕЂУ СРБИМА” РАДОЈА ДОМАНОВИЋА У НАСТАВНИМ ОКОЛНОСТИМА¹¹

Резиме: У раду се испитују интерпретативне могућности приповетке „Краљевић Марко по други пут међу Србима” Радоја Домановића у настави. Како наведено дело не улази у садржаје актуелних наставних програма, намера је да се понуди методички предлог који би указао на изразиту корелативну моћ ове приповетке и њену употребну вредност, и на тај начин искористи методички потенцијал овог књижевног дела. Будући да се тиме истраживање смешта у наставно поље проучавања, основно теоријско-методолошко полазиште у интерпретацији Домановићеве приповетке биће у оквиру поља методике наставе књижевности. Водећи рачуна о узрасту ученика и њиховим постигнућима, као средишњи интегративни чинилац наставне анализе издваја се лик Марка Краљевића, који је сагледан у односу на свој предлог из усмене књижевности. Компаративним приступом уочавају се сличности и разлике у поступцима карактеризације јунака, док се у исто време открива особеност уметничког света Домановићеве сатире. Корелативна моћ приповетке „Краљевић Марко по други пут међу Србима” тако се преваходно реализује вертикално, унутар предмета Српски језик и књижевност, док се на нивоу осврта предлажу и друге могућности функционалног повезивања садржаја различитих предмета. Напослетку, радом се отвара и питање феномена читалачке рецепције са настојањем да се утврди да ли и у којој мери сатира Радоја Домановића подстиче на смех ученике савременог доба.

Кључне речи: Радоје Домановић, „Краљевић Марко по други пут међу Србима”, настава, корелација, пародично-сатирични елементи.

¹⁰ nevena.lukinic.ist@fil.bg.ac.rs

¹¹ Реализацију овог истраживања финансијски је подржало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије у оквиру финансирања научних истраживања на Универзитету у Београду – Филолошком факултету (број уговора: 451-03-47/2023-01/ 200167).

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Пошавши најпре од актуелних правилника којима се прописује програм наставе и учења основног образовања и васпитања за ученике млађих разреда, може се уочити да упознавање с ликом Марка Краљевића почиње већ у трећем разреду када се, у оквиру школске лектире, обрађују епске песме „Орање Марка Краљевића” и „Марко Краљевић и бег Костадин”, као и ауторска песма Бранка Стевановића „Занимање Марка Краљевића”.¹²

Идући ка старијим разредима основне школе, наредни, и заправо једини, сусрет с ликом Марка Краљевића предвиђен је у шестом разреду, у ком се из области епике тумачи песма „Марко Краљевић укида свадбарину”¹³. Она се, у домену домаће лектире, допуњује избором епских народних песама о овом јунаку. Осим поезије, програмом се предлаже и тумачење предања о смрти Марка Краљевића, будући да је на овом нивоу образовања предвиђено да ученици у оквиру књижевне терминологије усвоје појам културно-историјског предања. Поред усменог стваралаштва, лик знаменитог јунака присутан је и у ауторској прози, и то одабиром приче „Сирото ждребе” из *Књиге за Марка* Светлане Велмар Јанковић, као и у допунском избору лектире, из којег наставник бира три дела, а међу којима се налазе одломци приче „Позориште” из збирке *Приче из главе* Владиславе Војновић.

Са свешћу о популарности Марка Краљевића у усменом стваралаштву, те увидом у наставне програме основног образовања и васпитања за ученике млађих и старијих разреда може се закључити да је присуство дела у којима се обрађује наведени епски јунак заступљено у одговарајућој мери, односно

---

¹² Сви програми наставе и учења који су консултовани за потребе овог истраживања наведени су на крају рада у списку коришћених извора, те се стога неће посебно наводити у напоменама.

¹³ Будући да је реч о песми која је својим локалитетом везана за Косово, које Марко Краљевић брани од Арапа, те имајући у виду да се поједини стихови наведене песме појављују и у приповеци „Краљевић Марко по други пут међу Србима”, у којој Марко *узалудно* покушава да одбрани Косово, у току наставне анализе Домановићеве приповетке ученицима би требало скренути пажњу на ову појединост и од њих затражити да упореде Маркову освету у епској песми и реалистичкој приповеци.

да предложеним књижевним делима ученици на систематичан и подстицајан начин стичу знање о Марковој епској биографији, као и о томе на који начин Марко Краљевић као књижевни јунак фигурира у делима савремене српске прозе. Ипак, предвиђеном корпусу основношколског образовања могла би се прикључити и приповетка Радоја Домановића „Краљевић Марко по други пут међу Србима”, која актуелним наставним програмима није предвиђена да се обрађује у основној школи, а увидом у садржаје старијих школских програма примећује се да ни раније није била предмет наставне обраде. У том погледу, укључивање ове приповетке у програме за ученике основних школа била би новина која би, с једне стране, могла да оптерети постојеће школске садржаје, али и да их обогати, уколико би се њене интерпретативне могућности искористиле на функционалан начин.

Један од њих, а тиче се проблема мотивације ученика за читање и доживљавање уметничког дела, огледа се већ у томе што ово књижевно дело призива име епског јунака са којим су се ученици упознали обрадом народне поезије и предања, најпре у трећем, а потом детаљније и у шестом разреду. Због тога је извесно да ће се управо упечатљивим и подстицајним насловом Домановићеве приповетке пробудити читалачка пажња ученика, те да ће се заинтересовати да сазнају шта се догодило са Марком Краљевићем и шта је његов поновни долазак донео. Обрадом ове Домановићеве приповетке, која својом тематиком и избором протагонисте вишеструко призива народну традицију, ученицима се пружа прилика да свестраније тумаче и разумеју лик Марка Краљевића како у народној, тако и у ауторској књижевности.

Поред тога, функционалност употребе приповетке „Краљевић Марко по други пут међу Србима” као наставног штива огледа се свакако и у могућностима спознаје и разумевања сатиричних елемената, као и у њеној изразитој корелативној моћи, што скупа упућује на закључак да је укључивање новог садржаја у постојеће школске програме оправдано. Међутим, имајући у виду сложеност Домановићеве приповетке, која за своје тумачење тражи обавештеног читаоца са одређеним предзнањем, поставља се питање у ком

разреду основне школе би њене интерпретативне могућности могле најбоље да дођу до изражаја? Узевши у обзир узраст ученика, те имајући у виду да су у шестом разреду обрађивали лик Марка Краљевића у усменој и ауторској књижевности, стиче се утисак да је седми разред и више него погодно тле за тумачење приповетке „Краљевић Марко по други пут међу Србима”, којом би ученици обновили и продубили своје претходно стечено знање о овом јунаку. Такав закључак додатно оснажују и следеће околности: наиме, програмом за седми разред основне школе предвиђено је да ученици усвоје појам сатире (и сатиричне песме) на изабраним примерима, а осим сатире очекује се да стекну знање и о уметничким средствима којима се сатира најчешће гради, а реч је о хумору и иронији. Такође, у седмом разреду ученици имају прилику да се на часовима Историје упознају с личношћу Александра Обреновића и периодом његове владавине у Србији, што омогућава успостављање изванпредметне корелације која би наставу књижевности додатно обогатила.

Са свешћу о свему наведеном, а имајући у виду поетичке одлике приповетке „Краљевић Марко по други пут међу Србима”, може се закључити да је она и више него илустративан пример на којем би ученици стекли неопходно знање о књижевнотеоријским појмовима предвиђеним актуелним програмом за седми разред, а њеном обрадом би се уједно остварили и појединачни исходи и циљеви наставе књижевности у овом разреду. И поред тога, међутим, треба узети у обзир чињеницу да је у школске садржаје за ученике седмог разреда укључен одломак из Домановићеве приповетке „Вођа”. Будући да је реч о још једној значајној сатири из плејаде Домановићевих изванредних остварења овог жанра, те да она својом садржином такође представља изузетно богато извориште када је реч о њеном изучавању у оквирима наставе књижевности, овим се радом желе истаћи предности укључивања приповетке „Краљевић Марко по други пут међу Србима” у програмске садржаје, али не тако да се тиме подразумева радикално избацавање постојећег садржаја, већ да се пружи могућност избора.

2. МАРКО КРАЉЕВИЋ МЕЂУ ПОТОМЦИМА „СУЉЕ ЦИГАНИНА” ИЛИ О ПАРОДИЈСКОЈ ДЕЗИНТЕГРАЦИЈИ ЕПСКОГ ЈУНАКА

Како приповетка „Краљевић Марко по други пут међу Србима” транспонује лик из усменог стваралаштва, те реинтерпретира његову епску биографију, наставна интерпретација наведеног књижевног дела подразумева компаративни приступ којим ће се, у корелацији са усменом књижевношћу, утврдити на који начин елементи епске традиције фигурирају у новијој српској књижевности. Будући да се пред ученике тако поставља задатак да истраживачким читањем у Домановићевој приповеци препознају елементе Маркове биографије, те да закључе на који начин аутор са њима поступа и у којој функцији, ученици ће откривати уметничку вредност Домановићевог дела, али ће, уочавањем сличности и разлика у карактеризацији лика Марка Краљевића истовремено утврдити претходно усвојено знање које су стекли обрадом народних епских песама и културно-историјског предања о Марку Краљевићу.

Имајући у виду да је епски јунак фактор обједињавања, подразумева се да ће интеграциони чинилац којем ће у наставној обради бити посвећено највише пажње бити лик Марка Краљевића, мада ће се ученичка пажња усмеравати и на језичко-стилски слој Домановићеве приповетке, као и на облике казивања, док ће разговор о њеном идејном слоју преовладати када се буду тумачиле сатиричне одлике.

Будући да Радоје Домановић полазиште за своју приповетку проналази у мотиву смрти Марка Краљевића, ученичка пажња усмерава се најпре на пролог у ком Марко Краљевић и Бог воде дијалог. На овом месту, претпоставља се да ће ученици у сећање призвати епску песму о смрти Марка Краљевића, као и културно-историјско предање, те да ће у наведеним делима увидети извесни паралелизам који се огледа у присуству Бога на сцени, мада Бог неће бити исти. Док је у песми Филипа Вишњића Бог био представљен као „стари крвник” и налазио се у делокругу Маркових

противника, у предању и приповеци Радоја Домановића Бог ће имати улогу помоћника, односно саветника који испуњава јунакове захтеве. Домановићев Бог ће, наиме, бити приказан као благ, mudar и милостив. Он ће Марку дати његове епске атрибуте и пустити га да се врати на земљу. Осим што се на тај начин ствара заплет приповетке, пролошка сцена значајна је и из других разлога. Наиме, употребом упечатљиве лексике (српски народ се именује „слепцима”, а њихово дозивање у помоћ означено је „кукњавом” и „зивкањем”) разговор Марка и Бога свео се на извесно „ћаскање”, чиме је дошло до преобликовања епске ситуације у анегдотску (Suvajdžić, 2012: 64). Нарочитом лексичком стилизацијом наговештен је и поступак снижавања (наиме, тривијалним говором се приповеда о оном што би требало да буде узвишени идеал српског народа), који ће касније у изградњи Марковог лика бити посебно функционално примењен, односно наговештено је да је дозивање Маркових потомака испразно и лажно. У то читаоца додатно уверавају чињеница да Србима не може ни Бог да помогне, као и Божје предсказање да Марко неће добро проћи на земљи, што је имплицитан наговештај немогућности опстанка епског јунака у свету који је лишен епских вредности. До ових сазнања ученици ће доћи тако што ће их наставник ваљано осмишљеним питањима, као и подстицајним радним наловима упутити на тумачење стилско-језичког слоја Домановићеве приповетке, што ће се у њиховој свести постепено усвајати и примењивати као интерпретативни метод и у анализи других књижевних дела из програма.

Када је реч о изградњи лика Марка Краљевића, примећује се да Радоје Домановић врло вешто користи утврђен епски модел, те одређене тематско-мотивске компоненте Маркове биографије неизмењене смешта у нове околности, чиме оне природно добијају другачију вредност. Наиме, при силаску с „оног” света Марко Краљевић добија своју стару снагу, оружје и Шарца, на њему су самур-капа, ћурак од курјака и тулумина с вином. Међутим, као што је и Марко у чуду, те не успева да препозна свет у којем се нашао, тако и ступање епског идентитета у свет који више није епски нужно доводи до тога да некадашње јуначке вредности не бивају препознате,

односно долази до међусобног препознавања (Suvajdžić, 2012: 66). То ће се искористити као средство за стварање комичног ефекта, то јест пародирање, али и за критичко сагледавање и истицање друштвених мана.

Како је статус пародије у програмским садржајима основне школе такав да њима није предвиђен овај књижевнотеоријски појам (в. правилнике наведене у овом раду), и приликом обраде приповетке „Краљевић Марко по други пут међу Србима” не би требало инсистирати на усвајању описне дефиниције пародије, нарочито ако се томе додају и узраст и предзнање ученика. Међутим, имајући у виду да су програмом за седми разред из предмета Српски језик и књижевност предвиђена и нека друга дела у којима су присутни елементи пародије (нпр. народна бајка „Међедовић”, Стеријина *Покондирена тиква* и др.), као и то да управо у овом разреду ученици имају прилику да се упознају са појединостима хумора као књижевнотеоријског термина, није неоправдано да се и у току обраде наведене Домановићеве приповетке, на нивоу препознавања, скрене пажња на оне елементе и поступке којима се остварују ефекти пародије и комичног, и на тај начин потенцијално оствари унутарпредметна корелација са поменутиим књижевним делима.

Када је реч о комичним ефектима, репрезентативан пример јесте Марков сусрет са велосипедистом који ће се наћи у делокругу Маркових противника. Подсећањем ученика на схематичне описе мегдана у епској поезији, они ће упоредном анализом запазити да су извесни устаљени елементи присутни и у Домановићевој приповеци: Марково припремање пред окршај – пије вино, које потом даје и Шарцу, „намаче” самур-капу и сл. (в. Domanović, 1963: 18), затим стихови које Марко изговара а који представљају компилацију стихова из песама у којима се описују јуначки мегдани (в. Domanović 1963: 19), и напослетку епске формуле које су такође карактеристичне приликом сукобљавања јунака – „крвав до очију”, „крвав до ушију”, „гонили се тако два пуна сата” и сл. (в. Domanović, 1963: 19). На тај начин ће ученици најпре закључити да је овај део Маркове епске биографије доследно спроведен. Међутим, упућивањем ученичке пажње на избор

противника, те подсећањем на Маркове супарнике из епских песама, претпоставља се да ће ученици самостално спознати да је модел мегдана у Домановићевој приповеци инверзован, односно изокренут. У ученичкој интерпретацији овакав поступак врло вероватно неће бити формулисан као поступак пародирања¹⁴, што и није неопходно, јер ће свакако доћи до уочавања механизма помоћу којег се ствара комични ефекат. Наиме, избором јунака који није достојан Маркове храбрости и снаге, Марково припремање пред борбу постаје бесмислено и изазива смех који ће се врхунити у томе што Марко своју сабљу користи не само да одсече главу противнику, што је уобичајени поступак у епској песми као знак тријумфа, већ да посече и бицикл, што је увод у процес снижавања овог епског јунака.

Он ће се доследно спровести и у Марковом следећем окршају, у којем ће му противници бити срески писар и десет жандарма. Анализом те сцене (Domanović, 1963: 22) ученици ће запазити препознатљиве формуле даривања сабљом, односно буздованом, као и Маркове епске атрибуте који су им познати из усмене поезије. Они ће, међутим, у Домановићевој стилизацији опет бити употребљени у функцији пародирања Марковог лика. То се најпре може уочити у ауторском коментару којим се, у тривијалном регистру, истиче да је Марко скинуо ћурак због врућине, а затим и у Марковој гротескној слици, која је изгубила глорификујућу вредност коју је имала у епској поезији, будући да је у очима својих потомака јунак доживљен као помахнитао и разуздан. Премда ће Марко своју епску аутентичност, која је посебно изражена хиперболом¹⁵, задржати и у трећем по реду мегдану, у којем се, градационо, сукоби са читавом војском, он ће ипак подлећи

¹⁴ Будући да усмено стваралаштво почива на формулативности и схематичности, поступак пародирања присутан је већ у оквиру саме усмене књижевности, и то у свим њеним родовима, о чему је исцрпно писала Снежана Самарџија у својој студији *Пародија у усменој књижевности*. У контексту нашег истраживања значајно је истаћи да је управо онај део Маркове епске биографије који се тиче мегдана пародирањем и у усменој поезији у песми „Марко Краљевић и Љутица Богдан”, и то на свим нивоима текста, па је тако као резултат настала „комплексна пародијска инверзија обрасца двобоја” (Самарџија, 2004: 46). Такође, Марков лик у усменој књижевности најчешће се гради употребом хиперболе, стилске фигуре која има потенцијал за остваривање комичног ефекта (Мркаљ, 2008: 293–293).

¹⁵ Хипербола је рецимо посебно изражена у опису Марковог слојевитог облачења (в. Domanović, 1963: 25), односно у поступку описивања Маркових бркова, који, премда подсећа на опис из епске песме (в. Domanović, 1963: 25), у Домановићевој приповеци производи утисак комичног. Како би ученици уочили функцију ове стилске фигуре, те уочили разлику у њеној примени у реалистичком делу, наставник наведене одломке може изражајно и интерпретативно прочитати на часу, те ученике упутити на анализу стилске и језичке изнијансираности Домановићевог приповетке.

пушкама и топовима, дакле тековинама цивилизацијског напретка, те ће бити заробљен. На тај начин ће се остварити још један значајан мотив из епских песама о Марку Краљевићу, а реч је о утамничењу јунака, мада ће он у новијој српској књижевности бити девалвиран јер Марка заробљавају кукавице.

Даљом анализом лика Марка Краљевића ученици увиђају да се његово снижавање одвија постепено: од супериорног, каквим се показује и у сцени ислеђивања у којој капетан дрхти пред окованим Марком, епски јунак се, немоћан да се одупре средини у којој се нашао, истој прилагођава. То се огледа и на плану језика (Vučenov, 1983: 52, 55), у оквиру којег се примећује да Марко у почетку говори епским десетерцем¹⁶, користи се устаљеним формулама епске поезије, те изговара чак и читаве стихове епских песама, да би потом прешао на прозу и свакодневни говор својих потомака. Одузимањем епских атрибута, шишањем и бријањем, Марко губи свој епски идентитет, те од националног хероја који је дошао да освети Косово постаје користан члан друштва који залива баште и плеви лук, а потом се, попут својих потомака, додворава министру не би ли добио „државну службу”. Најзад, Марко завршава као „пандур”, а потпуна деградација његовог лика огледа се у смештању епског јунака у лудницу, чиме се процес прилагођавања неепској средини завршава, по јунака, трагично.

Тумачењем поступака којима је грађен лик Марка Краљевића у приповеци „Краљевић Марко по други пут међу Србима” ученици, уз наставникову помоћ и упоредно сагледавање Марковог лика у усменој традицији и поетици реализма, долазе до следећег закључка: у дијалогу са обрасцем епске биографије њени извесни елементи се преобликују и самим тим постају предмет комичног у Домановићевој обради, што је утицало и на снижавање Марковог лика. Како је оно резултат наглашеног сукоба различитих светова, херојског и нехеројског, ученици запажају да је овај однос изграђен по принципу контраста. Тако се на конкретном примеру и

---

¹⁶ Када је реч о стилско-језичком плану, у литератури је примећено да је Марково коришћење десетерца и устаљене епске лексике у тривијалним ситуацијама још један извор стварања комичног ефекта у приповеци „Краљевић Марко по други пут међу Србима” (в. Suvajdžić, 2012: 69).

индуктивним путем у ученичкој свести обнавља знање о наведеној стилској фигури, са којом су се упознали у шестом разреду основне школе. Осим ње, ученици примећују да је и поступак претеривања значајно утицао на изградњу пародијског двојника Марка Краљевића, те на тај начин продубљују и функционализују своје знање о хиперболи као стилском средству и њеној функцији у делу Радоја Домановића.

Како је Домановићева реинтерпретација Марковог лика врло упечатљива, претпоставља се да ће код ученика изазвати запитаност о ауторским поривима за пародирањем лика чија је биографија саставни део целокупне усмене традиције српског народа, што може бити подстицајно за развој полемичке расправе. У оквиру ње, ученици би, уз наставникову помоћ, требало да дођу до закључка да је измештањем Маркове биографије, то јест њеним постављањем у свет који не разуме поступке и идеале епског јунака, природно морало доћи до његове дезинтеграције и прерастања у „сопствену пародијску негацију”, али се тиме, ипак, традиција из које је јунак преузет није поништила (Samrdžija, 2018: 302–303), нити је разарање епског система била ауторова намера. Заправо, таквим се поступком желело указати на мане нехеројског света у који јунак долази, што је предмет сатиричног обликовања, о којем ће више речи бити у наредном поглављу овог рада.

3. ИДЕЈНИ СЛОЈ ПРИПОВЕТКЕ „КРАЉЕВИЋ МАРКО ПО ДРУГИ ПУТ МЕЂУ СРБИМА” ИЛИ О ЊЕНИМ САТИРИЧНИМ ЕЛЕМЕНТИМА

Иако сатиричне приповетке нису једина књижевна остварења Радоја Домановића, у његовом опусу су се оне издвојиле као уметнички најуспелије, те је овај писац у историји српске књижевности остао превасходно упамћен као врсни сатиричар. О томе сведоче и бројне научне студије и чланци¹⁷, те истраживања већег обима¹⁸ која су у предмету

---

¹⁷ О богатству научне литературе која у средишту свог интересовања има сатире Радоја Домановића сведоче зборници радова *Глишић и Домановић 1908–2008* и *Лако перо Радоја Домановића*, у којима се могу пронаћи врло занимљиве студије које различитом методологијом приступају Домановићевим делима.

свог интересовања имала Домановићеве најпознатије сатире, међу којима се убраја и приповетка „Краљевић Марко по други пут међу Србима”. Занимљиво је да је њену критичку оцену готово одмах по објављивању дао и Богдан Поповић, који је ову Домановићеву сатиру означио најмање успелом (в. Роровић, 2008). Оваква околност могла би бити подстицајна у оквиру наставног изучавања Домановићеве приповетке тако што би се у уводном делу часа искористила као стимулативно средство (уп. Nikolić, 1999) којим би се ученици мотивисали за интерпретацију наведеног дела. Оно би се могло спровести тако што би наставник ученицима прочитао одломак Поповићевог негативног суда, те пред њих поставио подстицајне радне налоге путем којих би ученици у самом књижевном тексту тражили аргументе којима би се могла оправдати, односно оповргнути Поповићева критика.

Како сатира подразумева критичко приказивање политичких и друштвених прилика, анализа сатиричних елемената неког књижевног дела обухвата истовремено откривање конкретних појединости које су предмет сатире, али и уметничких средстава помоћу којих се сатира гради. Уочавањем сатиричних елемената уједно се откривају и универзална значења књижевног дела, чиме се залази у његов идејни слој, који је посебно значајан интеграциони чинилац наставне интерпретације. Његовом обрадом ученици се мисаоно ангажују, развијају критичко мишљење и усвајају позитивне етичке вредности. У том погледу, приликом наставне анализе идејног слоја приповетке „Краљевић Марко по други пут међу Србима” ученике би требало подстицати да пронађу оне одломке у којима се репрезентује однос појединца, у овом случају Марка Краљевића, и друштва, које чине Маркови потомци. На тај начин ће се у ученичкој свести постепено откривати изобличена стварност Домановићевог доба коју аутор својим делом беспошtedно разоткрива, и то на два начина.

---

¹⁸ О генези Домановићеве сатире исцрпно је писао Димитрије Вученов у књизи *Домановићева сатира као приповетка*, а о њеним уметничким вредностима и поступцима стварања комичног ефекта читалац се може извести у студији Горана Максимовића *Домановићев смјех*.

Најпре директно, тако што представнике друштва издваја у први план и они сами откривају аномалије српског народа. У том погледу, индикативне су следеће сцене: Марково ислеђивање и политички збор (в. Домановић, 1963: 26, 38–39). Њиховом анализом ученици увиђају да је српско родољубље лажно, да се узвишени национални дискурс користи за потребе остваривања лепшег стила и што ефектнијег дејства на слушаоце, као и да некадашње епске, али и ауторске родољубиве песме више немају вредност коју су имале некада. Тиме се Марков долазак додатно обесмишљава и његова жеља да освети Косово постаје узалудна. Осим наведених сцена, у то да Срби заиста немају намеру да се, попут својих предака, боре за Косово, уверавају и Маркови разговори са сељацима који размишљају само о основним егзистенцијалним потребама, док је узвишени идеал у виду одбране Косова за њих „велики трошак” (Домановић, 1963: 32). Слично ће бити и са угледним Београђанима, којима је канцеларија на првом месту (в. Домановић, 1963: 33), чиме се открива још један предмет против којег је Домановићева сатира уперена, а који ученици седмог разреда, у складу са својим искуством и предзнањем, свакако неће моћи сами да препознају. Реч је о бирократском систему који је ушао у све поре српског друштва и којем робује цео народ: наиме, како је то Валентина Питулић приметила, „[...] сан о Косову замениће институција канцеларије” (Pitulić, 2001: 74). Иако се на основу тога може закључити да је друштво које Домановић приказује морално деградирано, да у њему владају искривљене вредности, те да је народ у интелектуалном смислу отупео, што су значајна проблемска питања која Домановићева приповетка покреће и стога их је важно поменути и у овом раду, од ученика се, с обзиром на сложеност захтева, овакви закључци не могу очекивати, па се тако и наставна интерпретација прилагођава ученичким могућностима.

Са друге стране, сатирични елементи Домановићеве приповетке представљени су и имплицитно, вештом употребом језика (в. Вићенов, 1983: 57). Стога би ученике требало упутити на стилско-језичку анализу, односно на уочавање ауторских коментара као посебних облика казивања

који се, осим са циљем разбијања илузије приповедања, пародирања Марковог лика и стварања комичног ефекта, употребљавају и у сатиричне сврхе. Било да се појављују у виду парентеза, фуснота или једноставно прате нарацију, приповедачева оглашавања илуструју његов отклон према друштву. Њима се, наиме, разоткрива људска глупост (в. Домановић, 1963: 22, 29), иронијом се изнова разобличава лажни патриотизам, па се говори о „родољубивим главама” (Домановић, 1963: 37) и утицају „врлих потомака са врелом крвљу” (Домановић, 1963: 42). Вредности друштва приказаног у Домановићевој сатири снижавају се и особеном лексиком, па се тако о државном послу говори као о „службици”, док се Марково залагање за добијање исте описује „шеткањем”, „пљуцкањем” и „џоњањем” пред министарским вратима (Домановић, 1963: 40), чиме се сатиричној оштрици Домановићевог пера излаже још једна појава српског друштва, а реч је о полтронству, односно додворавању. Разорно дејство сатире у приповеци „Краљевић Марко по други пут међу Србима” посебно ће бити изражено у епилошкој сцени, у којој је Марко свестан да је његова жеља да освети Косово била само илузија, па стога говори Богу о манама својих потомака.

Овако планираном наставном анализом ученици уочавају које све друштвене појаве Радоје Домановић разобличава. Међутим, када је реч о његовом критичком односу према политичком режиму, односно према владавини Александра Обреновића, ученици неће моћи самостално да уоче наведену околност, будући да се о критици власти не говори директно. У том погледу, улога наставника је од пресудног значаја и огледа се у томе да ученике подсети, уколико је ова област претходно обрађивана, или, уколико није, да их упозна са личношћу Александра Обреновића, о којем се ученици свакако извештавају на часовима Историје у седмом разреду. Указивањем на шири контекст, ученици боље разумеју дејство Домановићеве сатире, а на тај начин се уједно функционално повезују садржаји различитих предмета у седмом разреду.

Најзад, коначни смисао наставног тумачења сатиричних елемената приповетке „Краљевић Марко по други пут међу Србима” јесте у томе да ученици открију универзални смисао

Домановићеве критике, те да покушају да уметнички свет актуелизују, односно да га доведу у везу са својим искуством и светом којим су окружени. Такође, врло је значајно да ученици увиде да Домановићева сатира није усмерена на лик Марка Краљевића, већ на његове потомке, Домановићеве савременике (Vučenov, 1983: 50), што се поставља као циљ ка којем се тежи у току наставне обраде.

Питање на које, међутим, остаје да се одговори, и које се намеће као синтеза претходног и овог поглавља рада, јесте: да ли приповетка „Краљевић Марко по други пут међу Србима” може да у потпуности оствари свој хумористичко-сатирични потенцијал у настави, односно да подстакне на смех ученике савременог доба? Премда се у њој на различите начине остварују ефекти комичног, што приповетку, у методичком погледу, издваја као значајан извор мотивације за читање и тумачење (в. Вајић, 2008), и мада се у њој могу пронаћи поступци које је Владимир Проп означио као оне помоћу којих се производе „подсмешљив” и „доброћудан” смех (в. Проп, 1984), то и даље не значи да ће се реципијент (ученик) смејати¹⁹. Пре свега зато што наставно тумачење Домановићеве приповетке подразумева читање у односу на усмено стваралаштво за које, због особене лексике, ученици најчешће нису читалачки заинтересовани. Међутим, овакво читање је неопходно како би ученици могли да препознају оне елементе који у Домановићевој обради подлежу поступку пародизације. Тек пошто их уоче, ученици ће моћи да уживају у ефекту који пародија производи, а реч је о ведром смеху. Са друге стране, будући да пародија у Домановићевом делу садејствује са сатиричним елементима, како би ученици схватили одређене алузије на које сатира упућује, те како би се произвео „подсмешљиви смех”, такође је неопходно да им буду познате конкретне друштвене, историјске и политичке прилике које писац разобличава. Стога, уколико се уз наставникову помоћ не оствари ефекат препознавања, врло је

¹⁹ Или како је Проп то истакао у својој студији: „Тешкоћа је у томе што не постоји обавезна веза, нити законитост, између комичног објекта и човека који се смеје. Неко ће се нечем смејати, неко неће” (1984: 30).

извесно да Домановићева приповетка неће изазвати смех код ученика савременог доба.

Овакав закључак наравно није једини и коначан, будући да је дескриптиван и непроверљив у пракси. Имајући у виду да је смех психолошки феномен, те да је у великој мери индивидуализован, за испитивање постављене тезе неопходно је спровести истраживање у школама путем којег би се одговарајућим упитником дошло до значајних и у пракси утемељених резултата, што се оставља као изазов за даља проучавања.

4. ЗАКЉУЧАК

Анализом приповетке „Краљевић Марко по други пут међу Србима” Радоја Домановића може се закључити да је опсег њених интерпретативних могућности далекосежан, и за наставу књижевности врло значајан и инспиративан. Наиме, коришћењем наведеног Домановићевог дела као наставног штива најпре се остварује унутарпредметна вертикална корелација са народном књижевношћу, те се упоредним тумачењем лика Марка Краљевића у усменој и писаној традицији остварују значајни образовни циљеви: ученичко знање о овом епском јунаку се обогаћује, учачају се поступци путем којих се гради лик у различитим епохама и поетичким системима, продубљују се знања о појединим стилским средствима (контраст и хипербола) путем којих се остварују ефекти пародије, односно сатире, а стичу се и нова (о иронији и хумору). Осим образовних циљева, међутим, на тај начин се реализују и значајни функционални циљеви јер ученици развијају вештине поређења, запажања, индукције и других мисаоних радњи. Када је пак реч о васпитним наставним циљевима, они до изражаја долазе приликом тумачења идејног слоја приповетке „Краљевић Марко по други пут међу Србима”, будући да анализом њених сатиричних одлика ученици актуелизују фиктивни свет и доводе га у везу са сопственим искуством. На тај начин ученици истовремено откривају универзална значења Домановићеве приповетке и развијају критичко мишљење, те се оспособљавају за

разликовање позитивних од негативних вредности, и подстичу се на усвајање позитивног етичког модела понашања.

Са друге стране, наставним тумачењем приповетке Радоја Домановића градиво из књижевности се повезује и са садржајима других наставних предмета (Историја), у чему се огледа изразита корелативна моћ Домановићевог дела, а чиме се оплемењује настава у целини. Узевши то у обзир, као и друге предности које би донело укључивање приповетке „Краљевић Марко по други пут међу Србима” у програмске садржаје за седми разред основне школе, може се закључити да је њено присуство у наставним околностима, макар на нивоу приказа и путем одломка, и те како оправдано, што је овај рад, коначно, и настојао да покаже.

ЛИТЕРАТУРА

- Bajić, Lj. (2008). *Proučavanje humorističke proze u nastavi*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Maksimović, G. (2000). *Domanovićev smijeh*. Beograd: Slobodna knjiga.
- Mrkalj, Zona. (2008). *Nastavno proučavanje narodnih pripovedaka i predanja*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost.
- Nikolić, M. (1999). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Pitulić, V. (2001). *Tragom arhetipa*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.
- Popović, B. (2008). Alegorična satirična priča. U: *Lako pero Radoja Domanovića*. (str. 11–59). Kragujevac: Koraci.
- Prop, V. (1984). *Problemi komike i smeha*. Novi Sad: Dnevnik – Književna zajednica.
- Samardžija, S. (2004). *Parodija u usmenoj književnosti*. Beograd: Narodna knjiga / Alfa.
- Samardžija, S. (2018). *Reči u vremenu*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Suvajdžić, B. (2012). *Dnovidе vode*. Novi Sad: Orpheus; Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Vučenov, D. (1983). *Domanovićeva satira kao pripovetka*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

ИЗВОРИ

- Domanović, R. (1963). *Satire*. Beograd: „Branko Đonović”.

- „Nastavni program za peti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja” iz predmeta Srpski jezik. *Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik* god. LVI, br. 6 (2007): 3–11.
- „Nastavni program za šesti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja” iz predmeta Srpski jezik. *Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik* god. LVII, br. 5 (2008): 1–9.
- „Nastavni program za sedmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja” iz predmeta Srpski jezik. *Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik* god. LVIII, br. 6 (2009): 1–6.
- „Nastavni program za osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja” iz predmeta Srpski jezik. *Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik* god. LIX, br. 2 (2010): 13–23.
- „Program nastave i učenja za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja” iz predmeta Srpski jezik. *Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik*, god. LXVIII, br. 5 (2019): 7–11.
- „Program nastave i učenja za peti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja” iz predmeta Srpski jezik i književnost. *Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik*, god. LXVII, br. 15 (2018): 78–84.
- „Program nastave i učenja za šesti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja” iz predmeta Srpski jezik i književnost. *Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik*, god. LXVII, br. 15 (2018): 271–276.
- „Pravilnik o programu nastave i učenja za sedmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja” iz predmeta Srpski jezik i književnost. *Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik*, god. LXVIII, br. 5 (2019): 61–68.
- „Pravilnik o programu nastave i učenja za sedmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja” iz predmeta Istorija. *Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik*, god. LXVIII, br. 5 (2019): 110–112.
- „Program nastave i učenja za osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja” iz predmeta Srpski jezik i književnost. *Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik* god. LXVIII, br. 11 (2019): 63–70.

INTERPRETIVE POSSIBILITIES OF THE SHORT STORY „KRALJEVIĆ MARKO FOR THE SECOND TIMES AMONG SERBS” BY RADOJE DOMANOVIĆ IN TEACHING CIRCUMSTANCES

Summary: *The paper examines the interpretative possibilities of the short story „Kraljević Marko for the second time among the Serbs” by Radoje Domanović in teaching process. Since the mentioned work is not included in the contents of the current teaching programs, the intention of this paper is to offer a methodological template that would indicate the distinct correlative power of this short story and its useful value, and thus use the teaching potential of this literary work. The research is thereby placed in the teaching field of study, the basic theoretical-methodological starting point in the interpretation of Domanović’s short story will be within the field of literature teaching methodology. Taking into account the age of the pupils and their achievements, the character of Marko Kraljević stands out as the central integrative factor of the teaching analysis, which is viewed in relation to his template from oral literature. Similarities and differences in the hero’s characterization procedures are observed with a comparative approach, while the peculiarity of the artistic world of Domanović’s satire is revealed at the same time. The correlative power of the short story „Kraljević Marko for the second time among the Serbs” is thus primarily realized vertically, within the subject Serbian language and literature, while, other possibilities of functional connection of the contents of different subjects are proposed at the review level. Finally, the work also opens up the issue of the phenomenon of readers’ reception with an effort to determine whether and to what extent Radoje Domanović’s satire encourages laughter among pupils of the modern age.*

Key words: *Radoje Domanović, „Kraljević Marko for the second times among Serbs”, teaching, correlation, parodical and satirical elements.*